

artilletres

NÚM. 11 - CASTELLAR DEL VALLÈS - JULIOL, 1991

La feina
mal feta no té
Futur.

La feina ben feta no té fronteres.

Des del més petit taller a la més gran de les nostres empreses, des dels estudiants fins a tota mena de professionals sabem que cal fer la feina ben feta.

Només així el nostre país i cadascú de nosaltres serem realment competitius arreu del món. Només així demostrarem una vegada més que som un país ple de gent amb empena, un país que vol ser cada cop més modern, més competitiu i més europeu.

Perquè a Catalunya tenim molt clar que la feina ben feta és l'única que no té límits.

GENERALITAT DE CATALUNYA

CATALUNYA UN PAÍS D'EUROPA

5è aniversari (1986 - 1991)

PER MOLTS ANYS, ARTILLETRES!

A tots els redactors, col·laboradors, subscriptors,
anunciants, impressors...
moltes gràcies!

Junts hem fet possible que tingués continuïtat una revista
que no té altre objectiu que projectar les inquietuds culturals
de la nostra societat ara i aquí.

En clau de temps i amb molt de patiment.
Vet ací com podem guanyar el combat
que de fa tant de temps lliurem, intrèpids.
En clau de temps i potser en solitud,
acumulant en cadascú la força
de tots plegats i projectant-la enfora.

Solc rera solc pel mar de cada dia,
pas rera pas amb voluntat d'aurora.

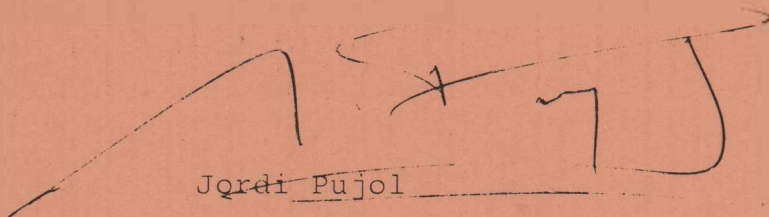

EL PRESIDENT
DE LA
GENERALITAT DE CATALUNYA

Barcelona, gener de 1991

La revista "Artilletres" és un exponent clar d'una llarga tradició de publicacions acurades, d'alt nivell cultural i que saben harmonitzar el contingut amb el bon gust tipogràfic.

Felicito els qui duen endavant la revista que assenyala, una vegada més, la vitalitat cultural de Catalunya, la qual no s'expressa solament des de Barcelona. Aquest cinquè aniversari d'"Artilletres" de Castellar del Vallès coincideix feliçment amb el centenari del poeta Joan Arús i Colomer, un altre exemple de la bona escola noucentista.

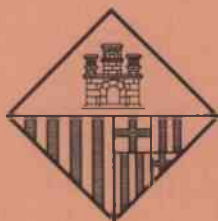

Jordi Pujol

Potser el secret és que no hi ha secret
i aquest camí l'hem fet tantes vegades
que ja ningú no se'n sorprèn; potser
caldria que trenquéssim la rutina
fent algun gest desmesurat, alguna
sublimitat que capgirés la història.

Potser, també, del poc que tenim ara
no sabem fer-ne l'ús que cal; qui sap!

S A L U T A C I Ó

Al nostre poble, hi tenim un bon ventall de publicacions periòdiques, des d'un setmanari bàsicament informatiu fins aquesta revista Artilletres, passant per un estol de butlletins i revistes de gruixos i continguts variats, que són el reflex i la constant històrica de la vitalitat de les institucions i entitats que formen el cos social castellarenc.

Estic convençut que això és un dels millors exponents de la força d'uns col·lectius que treballen cada dia més i millor perquè continuï en augment el progrés sòcio-cultural i convivencial de la nostra vila.

Una revista com aquesta, que avui commemora els seus primers cinc anys, honora a tot un poble. Posa a mans del ciutadà el batec cultural que tenim més proper en el camp de les arts i de les lletres. Dues clàssiques manifestacions del saber i del pensar de l'home, que d'aquesta manera posa a l'abast de tothom les seves recerques i la seva constant creativitat.

La dignitat i l'acurada presentació de la revista cultural Artilletres ha estat i és reconeguda arreu. Desitjo que aquests primers cinc anys siguin com una infantesa feliç i reeixida. Pròleg d'una llarga, àmplia i profitosa vida; sempre al servei del nostre país, Catalunya, i del nostre poble, Castellar del Vallès.

Felicitats. Que sigui per molts anys.

Albert Antonell i Ribatallada

Alcalde

Convertirem els silencis en or
i els mots en foc. La pell d'aquest retorn
acumula la pluja, i els afanys
esborren privilegis. Lentament
emergim del gran pou, heures amunt,
i no pas a recer de cap malastre.

Convertirem el vell dolor en amor
i el llegarem, solemnes, a la història.

Cinc anys són cinc anys. Molts números
d'una revista ben feta. No és gens fàcil
treballar gent com vosaltres. Bona gent,
en deia l'Esprir. Jo us admiro i us
felicit. Continuen i espero per junts altres
aniversaris, deu, vint, trenta anys?
No se sap mai. És possible que sigui
així, si vosaltres voleu.

Salut i per molts
anys!

Raimon

Pensem-la clara aquesta quietud
que escampa tants de ressons impensats;
pensem-la clara i suggerent, que ens ompli
l'espai concret d'ara mateix, l'espai
en què no hi ha cap mena de sorpresa
i tot és vell, i trist, i necessari.

Vam girar full temps ha, i alguns s'entesten
a llegir encara la mateixa plana.

(Tots els poemes són de Miquel Martí i Pol
i pertanyen al llibre *L'àmbit de tots els àmbits*)

EN EL DESÈ ANIVERSARI DE LA MORT DE JOSEP PLA

COLLIR LES OLIVES

Les olives, que en el curs de la tardor s'han anat enfosquant, comencen a caure de l'arbre, madures, quan l'any entra en la seva declinació. Els pagesos netegen el sòl de les oliveres, l'aplanen, l'arreglen. El moviment de la caiguda del fruit s'accentuarà si el vent mou les branques dels arbres i les agita amb més o menys força. En temps de calma, les olives van caient mansament, amb aquella fressa sempre tan sorprenent que fa el fruit quan cau de l'arbre per si sol, amb l'acceptació de la mort, ordenada i tranquil·la, que constitueix la naturalitat decisiva.

Sobre el terreny aplanat, les olives deixen damunt la terra el seu color obscur, morat, amb un punt brillant, perquè cada oliva, quan és madura, té, en un lloc o altre del seu exterior, una gota d'oli daurat, molt petita, que sovint no és més que un filet de líquid enjoiat, que quan el sol toca és una minúscula meravella. Vivint en un país en què un dels vents més importants té una força salvatge, si apareix, pel desembre, una convulsió d'aquesta classe, la terra dels olivars s'emplena de fruits madurs, amb la petita rascada del líquid aurífer. El contrast és extraordinari. L'olivera és un arbre de fulla perenne, d'un verd lleuger però una mica àcid, i la terra de les seves arrels s'emplena del fruit caigut de color obscur tirant a morat. El verd dels arbres i l'obscuritat del sòl... És un contrast que és possible de veure, potser —rarament— en alguns ulls de dona —i en els ulls l'efecte és sensacional. En els olivars, no: és el moment pitjor que tenen aquests arbres: el moment que donen la producció és el més estrany.

Quan les olives entren en la maduració final, si es produeix un vent fort sobre l'olivar, hom té la tendència a creure que el seu ímpetu farà caure els fruits dels arbres precàriament penjats. Ara, jo, que he vist entaulat el nord sobre aquest país amb tota la seva impressionant impetuositat, no he vist mai cap olivar absolutament arrasat. Cauen moltes olives, però no cauen mai totes —ni pensar-hi. Sempre en queden algunes —moltes— de penjades.

L'olivera és un arbre antiquíssim. És un arbre curiós. És el més bell d'aquest país i de tots els del món. Fa l'oli, que és un greix indispensable, probablement més bo que el greix animal. En el seu serpentí complexíssim, l'olivera fa l'oli: és un alambí prodigiós, admirable. «Mon cor estima un arbre...», digué el gran poeta mallorquí parlant del pi de Formentor. Mon cor estima un arbre... i aquest és una olivera d'un o altre país del Mediterrani —m'és igual. El pi és un arbre massa trist, massa romàntic, massa teatral. L'olivera és un arbre clar, de cara directa, humà, variadíssim, sense complexos, normal. El gran poeta s'equivocà d'arbre. És igual. El canonge havia de pagar tribut al seu temps, que encara era tan romàntic; ens donà «Lo pi de Formentor» que és la més gran poesia romàntica escrita en el nostre idioma, escrita, però, en versos perfectes, clàssics.

L'olivera és un arbre que sembla intemporal: no té horari, vull dir que no segueix la inexorabilitat de les hores. No presenta en cap moment la cosa melindrosa del món vegetal —o de les dones— quan ha donat el fruit. L'olivera sempre és igual. Un determinat arbre pot donar els seus fruits el mes de desembre i altres el mes de gener. Per això les ventades de nord no l'arrasen mai totalment. Quan hi ha collita —els pagesos diuen: quan hi ha una ruixada d'olives—, l'arbre ho dona tot, però amb una calma personal i intransferible. És un alambí natural i arcaic que goteja lentament —i de vegades no goteja gens.

Per a collir les olives els pagesos compten amb el vent. La primera recol·lecció es produeix quan les olives han caigut al sòl de terra. A aquest arbre, se li ha ocorregut, en contrast amb gairebé tots els

altres, d'oferir la seva collita en ple hivern —en ple hivern mediterrani, s'entén, que, cal dir-ho, pot ésser molt fred. En camp obert, a l'hivern, en aquest país on visc, hi fa fred. Sovint, en el secà, hi fa un fred horrible. La gent queda balba i morada, entumida. A les cases de pagès, a l'hivern, val més no moure's gaire de la llar de foc. Però és precisament llavors que cal acostar-se als olivars. És el moment de recollir el fruit. Els olivars —generalment solitaris, misteriosos, callats— s'emplenen llavors de gent, de veus, de crits, de soroll. Aquest treball pot durar molts dies. Es recullen primer les olives caigudes, però el vent no les fa caure mai totes. Els fruits que queden penjants s'han de batre amb una vara colpejant les branques de l'olivar. Aquest treball és molt delicat: no tothom el sap fer: hi ha pagesos que varegen com àngels i altres menys. Els arbres no s'han de colpejar com si fossin pedres. Un arbre és un ésser viu, enormement sensible, delicadíssim. L'olivera és un dels més sensibles. Lluita meravellosament amb tots els elements de la naturalesa, amb la irruència del vent, i no mor mai. Té una resistència fabulosa. El seu tronc és fortíssim. Quan es produeix el tramuntanal, les seves fulles giren i la seva cara exterior, que és verda, alterna amb les ratxes de vent amb la seva superfície interna, que és blanca. Quan es produeix la girada, l'olivar es converteix en una meravellosa escuma blanca radiant, d'una energia rabiosa, enlluernadora, frenètica. Les tramuntanades són inseparables d'hores de sol clares, magnífiques. No he vist mai una llum artificial, per més intencionada que sigui, que es pugui comparar amb la llum que desprenen les fulles d'aquests arbres girades per la força del vent. A pesar de la seva impressionant fascinació, he pogut observar que la gent s'ha adonat poc d'aquest sensacional espectacle. A l'hivern, quan fa fred, o vent, o pluja, la gent s'acosta al seu racó i ja no se'n mou. A l'hivern —relatiu— del nostre país, l'immobilisme és total. Fa l'efecte que la gent s'adapta poc a la seva ancestral meteorologia.

En la recollida d'aquest fruit, les olives varejades són les últimes que es cullen. El fet es produeix ja molt entrat l'hivern: pel gener, de vegades a principis de febrer. Generalment parlant, els trulls d'oli no són abundosos i gairebé sempre molt separats de les cases de pagès. Això fa que les olives no es portin als trulls a mesura que es van recollint. En el país, cada dia hi ha menys oliveres. Els olivars es van reduint. Ja eren prou reduïts perquè els arbres foren plantats a les terres de secà més estèrils. Tothom afirma que les oliveres no són de rendiment. És clar. Les oliveres foren plantades en els terrenys més pobres, on arrelaven, i si no donen més és perquè no poden més. Les oliveres, com tots els arbres, volen terrenys bons, volen aigua i fems. De vegades els terrenys dels olivars són tan magres que fa l'efecte com si hi hagués, en la població rural, un menyspreu per les oliveres. Les han col·locades en terrenys que no els servien per a res. És una constatació indiscutible. Tot i la decadència a mi em sembla que la recol·lecció i la premsada de les olives s'hauria de fer amb una successió molt simultània, per evitar que l'oli es fes malbé —per acidesa. Nosaltres formem part de l'àrea europea de l'oli d'oliva. L'oli és el nostre greix, un dels elements bàsics del nostre sosteniment. L'oli ha d'ésser llefiscós i dolç —com la sang—; mai no ha d'ésser àcid, i, a la paella, no ha de produir aquella fumerola infecta i horribil que sol produir. Barcelona feia una olor sinistra d'oli àcid, durant la guerra civil i després. L'olor d'oli àcid és infecta. Els viatgers que han deixat alguna memòria del seu pas en aquest país han observat l'olor d'oli àcid, i alguns han constatat que la revulsió d'estómac que produeix aquesta emanació ha fet que les invasions no poguessin tenir un sòlid fonament. És absolutament notori que els països de l'oli d'oliva fan una olor diferent de la dels països de la mantega.

La collita d'olives a l'hivern, sobretots el mes de gener, és dura, com ja vaig dir. De tota manera, el mes de gener —en contra del que creu la gent de ciutat— no és pas un mes absolutament inhòspit —ni de bon tros. Pel gener, es poden produir dies meravellosos, assolellats, clars, calmats i a l'aire lliure dels redossos, d'un sol molt calent. És en el curs d'aquests dies que la collita d'olives, amb les veus i el soroll que s'escolten en aquests espais, produeix, en aquestes solituds, un punt de vivacitat i d'animació que, encara que no sigui més que per la seva novetat, és de gran interès. El fet és que el primer oli de la collita produeix el millor allioli de l'any, que, amb un suquet de peix d'hivern, no té rival possible.

La destrucció dels olivars, en aquest país, és un fet. Encara que la meua única posició és d'ésser un irrisori propietari rural, no he gosat mai dir als meus amics que aterraven aquestes plantes que l'olivera és l'arbre de Minerva. Els hauria donat una molèstia inútil, perquè aquesta deesa és molt

desconeguda en aquests rodals. Que el seu rendiment és escàs no és pas opinable. Posseeixo setanta o vuitanta oliveres i no he aconseguit tenir oli suficient per a la casa —malgrat haver-hi, en aquest moment, tan poca gent. Les gelades del 1956, que feren tants estralls, convertiren el paisatge de Cadaqués, que tenia olivars magnífics, tan ben cultivats —els paisatges més bells són els de rendiment—, en un tràgic espai geològic. Com al Llenguadoc i a Provença, anem a la desaparició de les oliveres. És una autèntica pena. Diré, tot passant, que, en aquest tros de terra on transcorre la meva vida, els únics jardins que existeixen són els olivars i els cementiris.

El cultiu de les oliveres ha millorat, en aquests últims decennis, en aquest país, gràcies al fet que la Mancomunitat de Catalunya introduí els mètodes importats d'Itàlia per August Matons amb gran rendiment. Els nostres avantpassats, que plantaren oliveres, ho feren en els terrenys més magres i precaris de les seves masies. Així, el seu creixement fou lentíssim, però en la societat dels segles del barroc, completament immòbil, anàrquica, ignorant i sense jornals, amb tan poca gent, els problemes foren mínims. Fou una de les èpoques més miserables de la història d'aquest país i més empolainades en la societat dels bandolers i dels estrabul·lats. És perquè els propietaris actuaren d'aquesta manera que les oliveres —parlo de les del meu rodal— són tan velles. A la part de darrera del mas Pla hi ha una olivera que, segons els experts —els tecnòcrates—, té quatre-cents cinquanta anys d'existència. A Mallorca hi ha oliveres vellíssimes, de tronc monstruós, retort, descarnat, sobretot les situades al nord de Valldemossa, sobre la carretera de la costa de Deià. El poeta Rubén Darío convertí aquestes plantes absurdes —és la deesa Minerva convertida en una harpia— en un prestigi insular, que a la llarga esdevingué un element turístic i folklòric. Horrible. La poesia que han produït és horripilant, però el seu rendiment és nul. Els ullastres, les oliveres bordes, surten fàcilment en el país. Els ullastres s'han d'empeltar i convertir en oliveres de llei —han de donar oli. ¿Què poden produir aquests arbres tan antics —a part les fotografies— amb aquest aspecte d'ancianitat sabàtica? ¿Quines olives pot donar aquest arbre de casa que té quatre-cents cinquanta anys d'existència, segons els tècnics? Un grapat d'olives cada dos o tres anys... Les oliveres del meu país, ¿què poden produir, essent tan i tan velles?

Si el país ha de continuar donant una mica d'oli, les oliveres s'han de plantar en terres bones, han d'ésser joves, de bona classe, han d'ésser podades i clarejades rigorosament —contra els paràsits que les envaeixen—, el tronc s'ha d'escatir i netejar obligatòriament, han d'ésser fermades, com és natural. I, a més a més, haurien d'ésser regades, perquè tot el món vegetal, en el secà, es mor de set. ¿Com podria resoldre's? Jo no ho sé pas. En el món, com més va més gent hi ha i, per tant, l'oli, com a greix, pujarà sempre. ¿És que estem destinats a la cuina de la margarina? Valga'm Déu! Està bé que donin la margarina a les criatures per habitar-les al que menjarà tothom fatalment d'aquí a molt poc temps. Però, ¿per què s'ha de projectar sobre els vells aquest greix infecte? Els privilegis de l'edat han estat exaltats per la literatura de les caixes d'estalvis i pels sentiments dels revolucionaris, que són sempre bífrons —la policia i l'humanitarisme. Valdria més, si de cas, que, en lloc de produir fraseologia els vells habituats a la cuina de l'oli, no haguessin d'ingerir, per a arribar al capdavant, la infecta margarina.

Ah, si ploqués! Els olivars encara es mantindrien. Si no plou, els olivars seran aterrats fatalment, i la cosa del poble, tan divertida —de vegades dura— de collir les olives passarà avall, s'oblidarà, com tantes coses que han emplenat la vida. Aquesta és una humanitat destinada a ingerir margarina.

JOSEP PLA (De *Les hores*, 1971)

JORDI PERE CERDÀ: LA VEU DE LA CATALUNYA NORD

A les vacances de l'any 89 em vaig endur a la Cerdanya l'obra poètica completa de Jordi Pere Cerdà —pulcrament editada per Columna— conscient que la seva lectura, en el mateix terreny on van ser confegits la majoria de poemes, em seria més plaent.

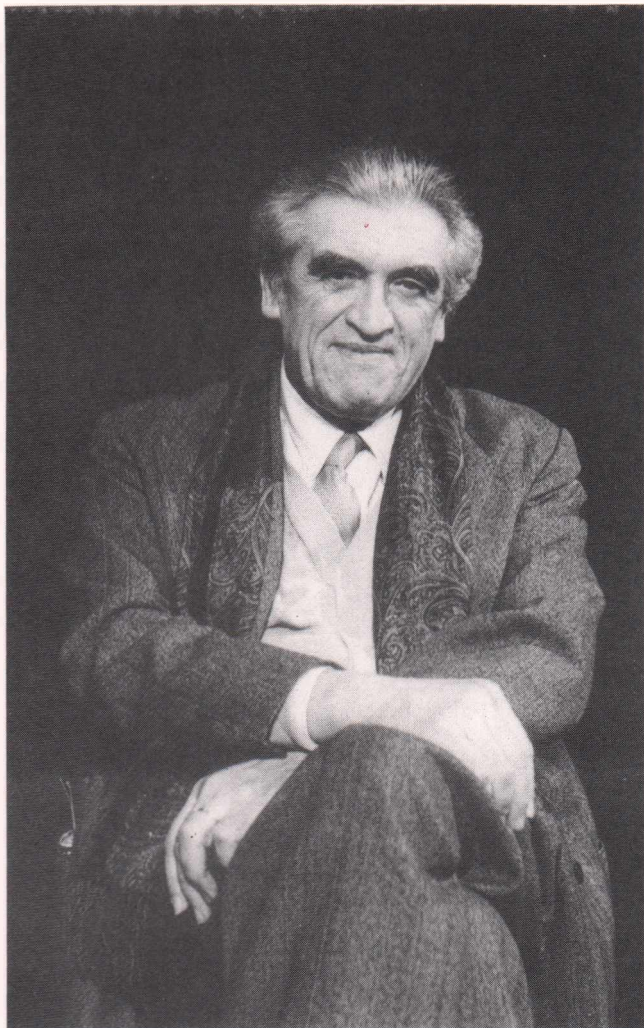
Sabia que en Jordi Pere Cerdà vivia a Sallagosa, però no a quina casa, de manera que vaig dirigir-me a l'oficina d'informació turística de la vila perquè me n'informessin. En ensenyar el gruixut volum de la seva poètica, una noia gentil em va explicar que el poeta vivia en una casa tota de pissarra negra que hi havia als afores, just en el primer revolt que fa la carretera que puja al coll de la Perxa.

Quan vaig veure en Jordi Pere Cerdà tot just acabava d'arribar d'un curt desplaçament per la zona. Vam intercanviar unes breus paraules que em van servir per entreveure que en Cerdà era un escriptor amb qui valia la pena de fer una xerrada i transcriure-la a artilletres. Vam quedar que el proper any la podríem enregistrar.

Aquest darrer estiu, doncs, i després de la trobada en un dels magnífics concerts de música clàssica de Llivia, vam concertar una entrevista per al divendres, dia 17 d'agost, a les cinc de la tarda.

La seva casa pairal presenta una notable transformació en el seu interior, molt net i ple d'objectes decoratius. Els baixos s'han habilitat com a estudis de lloguer de temporada. Hi ha un silenci pertot i el vent fred d'aquesta tarda fa més plaent l'estada a l'interior de la casa, ran d'una taula petita i rodona, mentre un sol tebi que lentament s'amaga ens bressa suaument el rostre...

Antoni Cayrol (amb el pseudònim de Jordi Pere Cerdà) neix a Sallagosa (municipi de l'Alta Cerdanya, a la vall del Segre) el 1920. Procedent d'una família pagesa i comerciant, estudia el batxillerat a Perpinyà; una llarga afecció pulmonar li impedeix d'acabar aquests estudis i l'obliga a quedar-se a casa, com ell diu «això em donà molt de temps per a pensar».

El seu pare es va decantar, el 36, cap al Front Popular. Home ferreny i simpàtic crearà una gran admiració en el seu fill únic: Antoni. A la família sempre es va parlar català.

Als 14 anys descobreix la poesia catalana i cap als 20 té contactes amb poetes parisencs. Llegeix tot el que se li presenta. Escriu obres de teatre i les representa amb els seus companys.

Es casa l'any 56 i té un fill que es mor (*Dietari de l'alba*). El 1959 té un altre fill, Cristòfor (*Ocells per a Cristòfor*) que en l'actualitat és cantautor català.

L'anècdota del seu nom és curiosa: els primers versos catalans que va escriure Antoni els va enviar a la revista «Tramontana» de Perpinyà: Al director, senyor Carles Bauvy, li van agradar.

Però no portaven signatura, Antoni només indicava que eren «un cerdà». Això passava en temps de l'ocupació alemanya, i no es podia publicar res que no anés signat. Carles Bauvy, doncs, en publicar-los, els va signar «Pere Cerdà». Antoni adoptà el pseudònim, però en fer-lo servir, aquell «Pere» era comprometedor; certament: «Père» (pare) se sol dir als capellans. Per tal d'evitar-ho, Antoni hi va afegir Jordi, i des d'aleshores Jordi Pere Cerdà és conegut.

Va conèixer personalment J. M. Pous i Pagès, del qual n'és admirador i Puig i Ferrater, que anava a Sallagosa.

Ha compaginat el treball intel·lectual literari amb els oficis de carnisser. «Aquest ofici em deixava molt de temps per escriure», i el de llibreter. «Com que era un treball intel·lectual no em deixava temps lliure.» A causa del seu pensament polític se li van tancar les portes quan va intentar ser arxiver a Perpinyà.

En la seva vida hi ha dues facetes molt significatives: la de l'home que lluita a la Resistència francesa contra els alemanys, és a dir, el militant, l'individu compromès políticament amb el temps històric; també hi ha la vertent de l'home de cultura, la de l'intel·lectual que produeix en la societat on viu i per a la societat: un altre compromís personal amb el seu temps.

En la trajectòria de Jordi Pere Cerdà hi ha un fort component d'autodidactisme: «Jo sóc un home que surt del poble i que ha hagut de seguir tots els graons per passar del parlar oral al parlar pensat, i escrit perquè la cultura m'agrada en tots els seus aspectes». En aquesta recerca de la cultura l'empeny la tradició culta de la seva pròpia família.

La cronologia de les seves obres és la següent:

- 1948/1950: *La guatlla i la garba*
- 1950: *Angeleta* (teatre)
- 1950/1952: *Tota llengua fa foc*
- 1950/1955: *La pell de Narcís*
- 1952/1953: *Cerdaneses i dignificació del carrà*
- 1952/1964: *Un bosc sense armes*
- 1955: *La set de la terra* (teatre)
- 1958: S'estrena *El sol de la ginesta* (teatre)
- 1959: *Ocells per a Cristòfor*
- 1961: *Contalles de Cerdanya*
- 1963/1965: *L'agost de l'any*
- 1964: S'estrena *Quatre dones i el sol* al Romea
- 1966: *Obra poètica* Ed. Barcino)
- 1966/1988: *Cantor*
- 1980: *Obra teatral* (Ed. Barcino)
- 1988: *Dietari de l'alba* (Ed. Columna)
- 1988: *Poesia completa* (Ed. Columna)
- 1988: *Cant alt*

ENTREVISTA A JORDI PERE CERDÀ

Jo vaig néixer aquí, a Sallagosa, el 1920. Durant aquests anys he vist com el poble i la Cerdanya canviaven força, però he de dir que aquest canvi ja es va iniciar fa temps, perquè Sallagosa sempre ha estat un poble de frontera amb una població de fora. Això encara ha afectat més a Bourg-Madame, Font-romeu i Osseja, però en realitat tota aquesta part de la Cerdanya n'ha quedat tocada.

Alguns geògrafs encara discuteixen la capitalitat de l'Alta Cerdanya, n'hi ha que diuen que la capital és Montlluís, altres Sallagosa. En realitat no l'han trobat. Jo crec que aquí es demostra com la geografia comanda la població d'un país i acaba per imposar-se, i no hi ha dubte que la capital de la regió és Puigcerdà, que està pràcticament en el centre.

El fet que alguns donin la capitalitat de l'Alta Cerdanya a Sallagosa, jo l'atribueixi al fet que durant la guerra de les Germanies hi va haver aquí un alçament fort contra les tropes castellanès.

Ara hi ha uns set-cents habitants fixos, els mateixos si fa no fa del meu temps. Tanmateix, s'ha perdut el caliu de poble. Jo hi vaig restar fins a l'any 1960. Aleshores és quan marxo a Perpinyà, si bé aquesta casa l'he seguida conservant sempre.

En els meus primers llibres parli de molts racons de la Cerdanya, en especial del poble de Llo, ja que s'hi donava una oposició absoluta amb l'esperit de Sallagosa. En el meu poble, com a cap de cantó que era, hi havia una població flotant de funcionaris molt alta. Com a conseqüència d'això, van sorgir una gran quantitat d'imitadors. A Sallagosa, doncs, hi havia el banquer de la Cerdanya, el notari, el metge, etc. Això va donar lloc a una mentalitat petit burgesa. No ho dic en sentit pejoratiu, perquè jo no he marcat mai les classes pejorativament, però hem de convenir que aquest fet demostrava en la gent una manca de pensament per ells mateixos. Només feien allò que semblava que quedava bé de fer. Llo en canvi era una població instintiva. Té un caràcter diferent a la resta de pobles de Cerdanya, i és que a Llo la pagesia donava classes socials, ja que va ser l'únic poble que es va saber beneficiar de les lleis que donaven accés als pagesos a les terres feudals. És un poble més petit que Sallagosa, però molt bonic. Certament si es vol veure una vista harmoniosa de la vall alta del Segre, és del tot recomanable seguir la carretera que va de Llo a Eina, que és una de les millors panoràmiques de la Cerdanya.

A partir del 93 diuen que desapareixeran les fronteres a Europa, però jo crec que la unió de les dues Cerdanyes costarà molt de fer, perquè si bé és cert que la gent sempre s'ha barrejat, i molta gent de Sallagosa s'ha casat amb gent de Llivia o Puigcerdà, també és veritat que quan fa vint anys que viuen aquí són els primers de passar-se al francès i abandonar el català. En la vida de cada dia, i des d'un punt de vista pragmàtic, la frontera no existeix; però dins del pensament, sí. Abans d'ahir, jo em trobava a Osseja en la inauguració d'una exposició de pintures d'un artista català, i l'alcalde i el seu segon van voler parlar català, però en van ser incapaços, no els sortia cap mot. A Perpinyà els nostres diputats l'entenen tots, però no el saben parlar; sembla com si la llengua se'ls entortolligués. No és una qüestió de mala voluntat, és que el seu esperit s'ha format en una altra llengua.

Jo pensi que el català a la Cerdanya i al Rosselló va enrrera des del punt de vista de l'ús. En canvi pel que fa a la comprensió del fet català va endavant. Els pares en general no parlen el català als seus fills des de fa generacions, entre d'altres raons perquè s'atribuïa la llengua catalana als sectors més baixos: els pagesos, els pastors, els paletes, i la gent que se'n volia desmarcar es passava al francès. És un fenomen diferent al vostre.

Aquest no va ser el meu cas. La meva àvia va viure fins que jo tenia disset anys i només parlava el català perquè el francès no el sabia. Els meus pares també el parlaven entre ells. El meu fill igual, però el meu nét, que té la seva mare francesa —encara que de pares catalans— prefereix el francès, la llengua que parlen els seus amics a l'escola, en lloc del català, tot i que jo i el meu fill li parlem només en català.

A Cerdanya no conec cap mestre que ensenyi la llengua catalana. Al Rosselló, sí. Tanmateix aquest ensenyament és pràcticament testimonial, no arriba a la població, ja que el sistema escolar francès és diferent al vostre, és un sistema establert des de fa un centenar d'anys. És difícil anar-hi en contra. El moviment de les bressoles va néixer per anar contra l'ensenyament francès i per això ha estat

poc reeixit. Segons els darrers estudis, hi ha uns quatre-cents mestres al Rosselló que ensenyen el català, però pocs arriben a fer-ho durant una hora de classe, alguns es limiten a cantar alguna cançó i res més. L'evolució és molt lenta.

La ràdio i la televisió catalanes es van introduint a poc a poc a la regió. A mi m'agrada comparar les informacions donades per les televisions franceses i les catalanes i m'adoni que les vostres en general són més lliures que les franceses, molt controlades pel govern de París.

Aquí a Cerdanya ja podeu suposar que sense escola ni ràdio ni televisió ni altres mitjans de comunicació, la salut de la llengua és molt precària. La gent entén el català, però no el parla. Quan jo parlo en català a molts amics de la infància —alguns dels quals havien vingut de l'altra banda— em contesten sempre en francès. En canvi de cara als francesos, sempre s'han reclamat catalans, és a dir tenien consciència de pertànyer a una regió diferent. És una reivindicació que no va més lluny dels seus sentiments, cosa que fa palès la complexitat del tema. Tots tenim tendència a creure que cadascú de nosaltres és el centre del món, l'únic representant de la catalanitat; en canvi un país es fa quan cada individu accepta una part dels altres per fer-ne una experiència comunitària. Això reclama un treball intel·lectual i un procés social que vol molt de temps, i també una empena política, perquè només es pot fer si la gent hi té interès.

Durant aquests darrers anys va sorgir a la Catalunya Nord el Grup Rossellonès d'Estudis Catalans (GREC) amb la intenció de mantenir la catalanitat d'aquesta regió. En parli en el meu llibre *Cant alt*. Jo vaig dimitir del càrrec de director l'any 1980. En l'actualitat es pot dir que aquest grup no funciona donat que fa molt de temps que no es reuneix. Aquesta inactivitat es pot entendre per raons polítiques i generacionals. També perquè a Barcelona no es veia clar les seves funcions malgrat que l'any 1969 el GREC és qui organitza la primera edició de la Universitat Catalana d'Estiu a Prada sense gairebé cap subvenció.

Vaig participar a la UCE fins a mitjan anys setanta. Fa tres o quatre anys, quan en Max Cahner era el principal responsable, em volien fer un homenatge, però jo no en sóc gaire partidari dels homenatges. Trobo que en la literatura catalana n'hi ha massa. M'estimo més que es faci un treball seriós sobre l'obra d'un autor que no pas un homenatge que sempre acaba en un discurs —que a vegades s'assembla als mortuoris— que es limita a dir que sou un gran, gran, gran home repetidament perquè l'autor en quedi ben satisfet. En lloc d'això m'estimi més que vingui un lector qualsevol i m'interrogui sobre un aspecte de la meva obra. Si demostra que l'ha llegida, em fa més feliç que qualsevol «homenatge». Tota aquesta gent que em felicita pel carrer perquè diuen que he tingut tant èxit a Barcelona amb l'obra de teatre *Quatre dones i el sol* sense haver-la vist, simplement perquè en parlen els diaris, no em plauen gens. La literatura ha de traspasar això, que és simple mundanitat i «gloriotà». Satisfer-se d'això és accontentar-se de res.

Jo m'adoni de l'existència del català literari en la meva adolescència, amb un almanac literari que hi havia a casa amb tres poemes d'en Brassés. Aquest almanac català era molt popular, tant que es venia juntament amb l'oli, el bacallà, les mongetes...

Durant la guerra d'Espanya es refugià a casa meva la família de l'alcalde de Puigcerdà, en Pepet Clot. Començà a llegir alguns dels llibres en català que duïen, com ara *Els tres al·lucïnats*. Recordi, però, que no podia anar més lluny de mitja plana, o si no em venia mal de cap. No perquè el català fos dolent, sinó perquè en el meu interior hi havia una dicotomia: la llengua era tal com la parlava, però en llegir-la no l'entenia! Això és normal en tota la gent d'aquí. Ningú no ens ha ensenyat com s'ha de llegir i pronunciar en català. Quan cantàvem a missa els goigs ho fèiem a la nostra manera. El capellà no ens ho ensenyava perquè ell tampoc en sabia. Ningú no li havia dit com s'havia de pronunciar. Cada generació va perdent una mica la llengua, de manera que amb els anys es pot arribar a perdre del tot. No es pot retreure-ho a ningú perquè és l'ambient general.

Jo el català el vaig descobrir ben bé —encara que de forma inconscient— cap a l'any quaranta, quan el jovent ens fumien de fàstic. Per divertir-nos, vaig proposar de fer teatre, sobretot sainets. El jovent ens disfressàvem de dones, les bugaderes, ja que érem en carnaval, però el poble s'ho va prendre malament per aquella sensació tan catalana de prendre-s'ho tot malament quan parlen d'un mateix. Tant és així que encara avui en els dietaris i les memòries no podeu parlar d'una persona en concret perquè sempre els sembla que en parreu malament.

Pel que fa a la meva prosa he de dir que aqueixa comença l'any 1961, quan apareix un recull de contes: *Contalles de Cerdanya*. A mi m'hagués agradat que en Josep Sebastià Pons —amb qui m'uní una gran amistat sobretot els darrers anys de la seva vida— em fes el pròleg, però no vaig gosar proposar-li-ho, i al final no el va fer perquè va dir que jo no li havia demanat malgrat que a ell li hagués

agradat. En fi, coses que passen entre els escriptors. Vaig adonar-me que alguns d'aquells contes podrien esdevenir novel·les, com així va ser, tot i que jo sempre he tingut poc temps per escriure, i a més he estat molt lent. Fa poc es van reeditar.

En teatre he escrit cinc obres, una de les quals no ha estat mai representada. Té el mateix plantejament que les *Quatre dones i el sol*, una base pagesa per aixecar els individus fins a una reivindicació metafísica. En el fons, aqueixes són les coses que discutíem a França en aquella època. I la meua obra ho reflectia sense que me n'adonés. Jo he estat marxista, però un marxista obert a tot el que es feia en aquell moment: Sartre, Mounier... Les *Quatre dones i el sol* és la mort ritual d'una dona. Aqueixa dona vol sortir de les lleis de la gent. Totes quatre tenen el mateix desig; i això en un llenguatge pagès, en un llenguatge de cada dia. Tanmateix hi ha un divorci entre el que jo vull explicar i el que la gent entén. Vaig tenir molt bones crítiques d'aquest espectacle que es va representar al Romea de Barcelona, però no puc dir que les crítiques fossin gaire profundes. Malgrat que el decorat fos realista i un xic dur, jo he de dir que l'obra no és mica realista, com algú ha dit.

La meua obra es compon de poesia, prosa i teatre. En el fons em senti satisfet dels tres gèneres literaris, si bé he de dir que si he fet teatre ha estat per despertar entre la gent el català, ja que la gent no el llegia. Per això em vaig dir: «Els has de donar català parlat», ja que m'havia adonat que a Sallagosa, quan parlava en català a la gent, tothom em defugia...

La conversa es va allargar uns minuts més en aquella tranquil·la tarda d'agost, de vent fred. En sortir al carrer, en Jordi Pere Cerdà em recomana que si vull anar a Llívia —ells en diuen «Llivi»— l'únic que he de fer és seguir el carrer avall on tinc el cotxe i tombar a la dreta a la primera cruïlla. Aniré a parar a Estavar i d'aquí a Llívia és un moment, perquè els controls duaners fa anys que han desaparegut.

El camí, no cal dir-ho, és preciós; solitari en una tarda ventosa que deixa el cel net de núvols perquè puguem adonar-nos millor que aquí el verd és el color dominant.

Passo la frontera sense adonar-me'n. Sé que aviat desapareixeran els controls, però als pobles d'una banda i altra de la Cerdanya fa segles que es van construir unes fronteres de l'esperit, per dir-ho en paraules del nostre escriptor, que costarà molt temps d'aterrar...

JOSEP RAMON RECORDÀ
Sallagosa, 17 d'agost de 1990

INFÀNCIA

Saber si porto en mi antics rius
amples com un llom de mar,
estuaris grisencs bevent-se
un horitzó llunyà...
rius que segles separen
d'aquest avui tèrbol i pur,
que duc perduts en un racó del cos,
en un glòbul de sang
d'abans,
que, en alçar-se gegantesc,
aquest roc pirinenc no em prengué.
Gra pastat de vent
en la seva pujada, de glaç i foc barrejats,
fins aquest cim des d'on escolto
l'esglai revell d'un crit salvatge
als marges dels grans rius
on pugen noves civilitzacions.

NOCTURN

Nit negra poant l'esma d'unes cases adormides;
parpelles dolces, les façanes clouen els ulls de les finestres
amb un perfum d'intimitat i la llum d'oli del silenci.
Al davant meu jau un poble, perfecció d'un miracle
encertat entre quatre camins
i una riera que la lluna
té presonera dins les ombres,
com unes llàgrimes de plata.
Els horts habiten la fredor de la nit;
tot just si mou una fulla
l'escarpidor del vent,
del gest inútil d'arreglar un cabell.
Els quatre cavalls que menen mos sentits
petgen mon cor d'una premuda
que em fa brollar la pena als llavis,
esclatant com un roc foguer.
I, en l'instant sobtat,
l'horitzó negre s'obre
al lent traspàs d'una estela perduda
en busca d'un camí de llum.

(De *Tota llengua fa foc*, 1952)

HIVERN

S'ha instal·lat el sol al cor de l'hivern
com, dins un mirall,
la llum tremola de viure
minyona jove i nua,
davant l'esguard dels murs.
Estranyats que d'un any a l'altre
tot s'ordini tan bé
per trobar-nos igual
a frec de la gelor,
semblen
les rels sobreixides

de la userda
damunt de la sola erta.
Vírgules mogudes,
cap ombra no ens fa rastre
que capten la vivor dels raigs
com una aranya
posada
al centre
d'un sistema peculiar.
La neu roman dins el calaix dels mesos nous.
Companyia falsa. La crida el malalt,
com cridaria la mort per companyia.
Tenim l'experiència amb ella,
del cavall i del pi,
i la deixen pels contes d'antany.
Fem pit,
la pell testa afinada al viu,
davant la limpidesa de la fred.
Cara a cara.
Guardem per defensa
un pinyó de calor al fons dels nervis,
que adora en silenci
l'escarabat del sol,
immensament suspès
sobre els fils de la llum.

LA Cerdanya al setembre

No sé perquè la Cerdanya al setembre
em fa pensar en el raïm verol.
Els bous porten els camps en les carretes,
coixinades de palla,
l'aiguatge sembla escates de peix pel riberal,
i el cel retalla una fulla de parra
amb la cruesa lluminosa d'un podall.
No sé perquè la Cerdanya al setembre
em fa pensar en un gra de raïm verdal.
La tornen aquells verds que l'agost ha xuclat fins la
sang.
Certs dies, com si fos un gran vaixell molt lent,
un grumoll fraternal de broma avança amb pena,
averany d'aigua i de plata
que guaiten les cent mil nines dels redalls.
Setembre és nou com la pell de la nou,
i, abans d'aquell rovell fruitat dels tardorans,
un verd de juny esclata al tombant de l'anyada.
Setembre és nou
i té un bàlsam de tendre i moll
com una cambra emblanquinada.
Pel finestrall d'agost han fugit
els passerells d'estiu;
per a mi queda el meu país,
mocadoret brodat de menta,
d'aquells que embolquen el tresor,
al fons d'una butxaca vella,
d'un gra d'imaginació
que mai no madura
com les parres de Cerdanya,
que, empaperinant-les bé,
porten la gaspa al Nadal.

DONES DE LLO

Dones de Llo,
suors negres de la terra
solidificades al sol,
amb posats de santes Maries velles.

Arrufides com
estorregalls de terra argila,
els ulls vius com d'esquirols
més que no els llavis parlen i diuen

que pena és vida;
pintades de ferum d'ovella,
i el cansament al damunt,
que ve del feix sobreavançat de feines.

Tot surt del roc:
les cases, l'església, la gent.
Pits magres, punxes de sílex,
seques i dures espines de la llet.

Dones de Llo,
aqueixa nit curta de son
en la bravor de l'estiu ensuat,
refusa, dolorós, la pau al vostre cos.

Tan curta sembla la carícia de l'amor
per a vós, suors
solidificades al sol,
amb posats de santes Maries velles.

(De *Cerdanese*s, 1953)

COMPANYS

Recorda
Montjuïc,
en la penya materna,
Companys,

pujant cap a la mort,
carena amunt,
peus nus.

Per damunt dels terrats, dels carrer i la vila,
per damunt del treball emmordassat i repte,
per damunt del brunzent silenci suburbí.

Companys
cara a la mort,
peu nu.

A davant: la mar
a davant: la vila
a davant

del món calotat com un cap de bisbe,
roent de tantes guerres,
a davant d'un núvol que porta missatges fràgils,
ni oblidats ni rendits

sinó callats,
pels barris muts i densos del prole.

si t'ha arribat

Saber

l'eco exasperat de la llunyana estepa,
una armada d'acer,
nascuda de la sang de seculars batalles,
alça el fanió.

El prole mundial, vençut quantes vegades!,
fa renéixer més fort
la saba inextingible que fa brotar l'obrer.

Companys
pujava l'esquena de la terra;
peus nus,
que vingués d'ella

la virtut última,
abans de la mort.
Que li amerés el ventre, el pit, el cor,
fins que la ferida, esquinçant la pitrera,
li lliurés també

els ulls.
Llavors tot seria terra.
No terra perquè terra,
sinó

perquè poble,
homes, llengua i llibertat.

No terra perquè terra,
sinó
perquè història.

Entre ahir,
ja mort,
i avui,
que és per a fer,
dos peus nus
lligaven
la cadena de l'hora.

Davant d'ell, tan gran com una Pàtria estesa,
el feixista
acarava l'ull àton del res.

Però Companys
ja era terra,
ja era història,
ja era vida.

(De *Dignificació del Carràs*, 1953)

GOIG

Frueixo de beutat
sense amanir ni res.
Un pedaç de cel blau,
més olorós que el pa,
l'ombra que va guanyant
el fons de la vall,
i el crepuscle agafat,
amb un art de colors,
al pal gris d'un pollanc.
Aquest poble enemic
em rebutja irònic,
tancat sobre el treball
del batre. El meu vagar
n'escomet la suor
sens travessar el seus murs

plens de bruit i de pols.
 Silenci fet de màquines,
 de parells de pallers,
 de la fresca de garbers
 dins un ràfec de gra.
 País ondulatori,
 el vel opac del llostre
 teixeix a ran dels arbres
 una àtona harmonia
 que ve a finir la fosca
 als peus d'eix promontori
 on el treball escorre
 l'última sang del dia.

(De *La pell del Narcís*, 1955)

REBOLCA L'ESDEVENIR

Rebolca l'esdevenir en les transparències del cel,
 para el teu cor en la ballesta dels dits,
 i tira
 a ulls tancats,
 com fa el borratxo en els carrers d'una vila
 esborrada.
 Assaboreix llavi sec l'intolerable
 sentiment de no tenir posada,
 tota arrel deslligada,
 com si el nus del cadenam que amarra
 la nau del seu pontó
 s'hagués desfet
 sense sotrac,
 en pròpia voluntat del temps.
 I aqueix com guerrx,
 sense amo ni costums,
 balanceja
 el seu desequilibri entre aigua i cel,
 la por clavant-se com un tribe
 en la joventut que se t'escapa.
 Home flac,
 que fas pujar contra els teus flancs
 una escuma de mar rabiosa,
 fingint el delit de t'hi perdre
 i l'angoixa de viure,
 perquè rebroti al pou del cor,
 oblidada alba de dintre,
 la puresa infantívola del goig.
 Jugaire inveterat de supersticions impossibles,
 et trobo ara adolescent.
 Un cel de llamps ha destrossat la teva nit;
 ets nu,
 els nervis desmaiats per primaveres dolces,
 mortes. I fas ballar les mans
 com uns miralls de sol
 per enganyar el demà
 dibuixant termenals sobre ta via incerta.
 Sovint, tan sovint com cada hora,
 arranjo els records entorn meu,
 com un pessebre de foc,
 perquè la vida és
 aquell riu que mai no he vist
 i passa gansolant-se, espès,
 que s'endanya el meu cos a enfondir-s'hi,
 rebutjat a l'espona,
 igual que no en fes part;

talment vol un esforç
 perpetu de mi.
 Conjuradors d'aquest viure
 —qui podrà oblidar que el respirar és lluita,
 que l'ombra d'una fulla fa una flor perduda?—,
 arrenclerats davant per davant de la vida,
 pintades les passions, colrats de vestidures,
 amb posats sistemàtics d'aparadors mercantívols
 païdura absoluta, inèrcia en acció,
 feu una ombra completa, satisfeta, imbecil,
 corrompuda, lluenta de paraules magnífiques;
 i em trobo avergonyit del vostre ordre infal·lible.

(De *Un bosc sense armes*, 1964)

L'AVENTURA

Som dos a vigilar les finestres del cor,
 com el pensament va estrenyent-les
 amb les mans dolces del record.
 Senyal obert. Totes vies secretes
 doblant a dins la sang
 les rutes de l'espai;
 de cops la boca és seca,
 febre del crepuscle o por de l'instant.
 L'inconegut, dins l'ombra de la volta,
 ens porta l'avenir
 com una flor tancada;
 la sang gota per gota
 t'infla el pit de dolçors,
 passant com una font
 invisible
 sota el mirall del món.
 Deixo ta vida créixer
 en el cercle tancat
 del nostre ésser.
 A vegades ens sobta un desesper de flor
 en la gota de sang
 d'un crit mut,
 i el silenci es commou
 d'eixa vespilla fosca
 extraviada entre el cor
 i el paladar eixut.
 Ens sorprèn un record
 entre un joc de descuit,
 lliscant al tendre de les carns;
 un record adormit
 que una cortina vela,
 com la cara d'un mort
 torna a viure a la nit.
 Quan l'arbre del silenci
 espesseeix sos brancs
 contra la pell de l'ésser,
 que l'espant s'ajup
 del món sencer que pesa,
 ens cal prendre la vida
 com un cos entre mans,
 alçar múscles extensos
 sa columna de pedra,
 talment un temple antic
 pujat de voluntat,
 pujat a l'aventura.
 (De *Dietari de l'alba*, 1988)

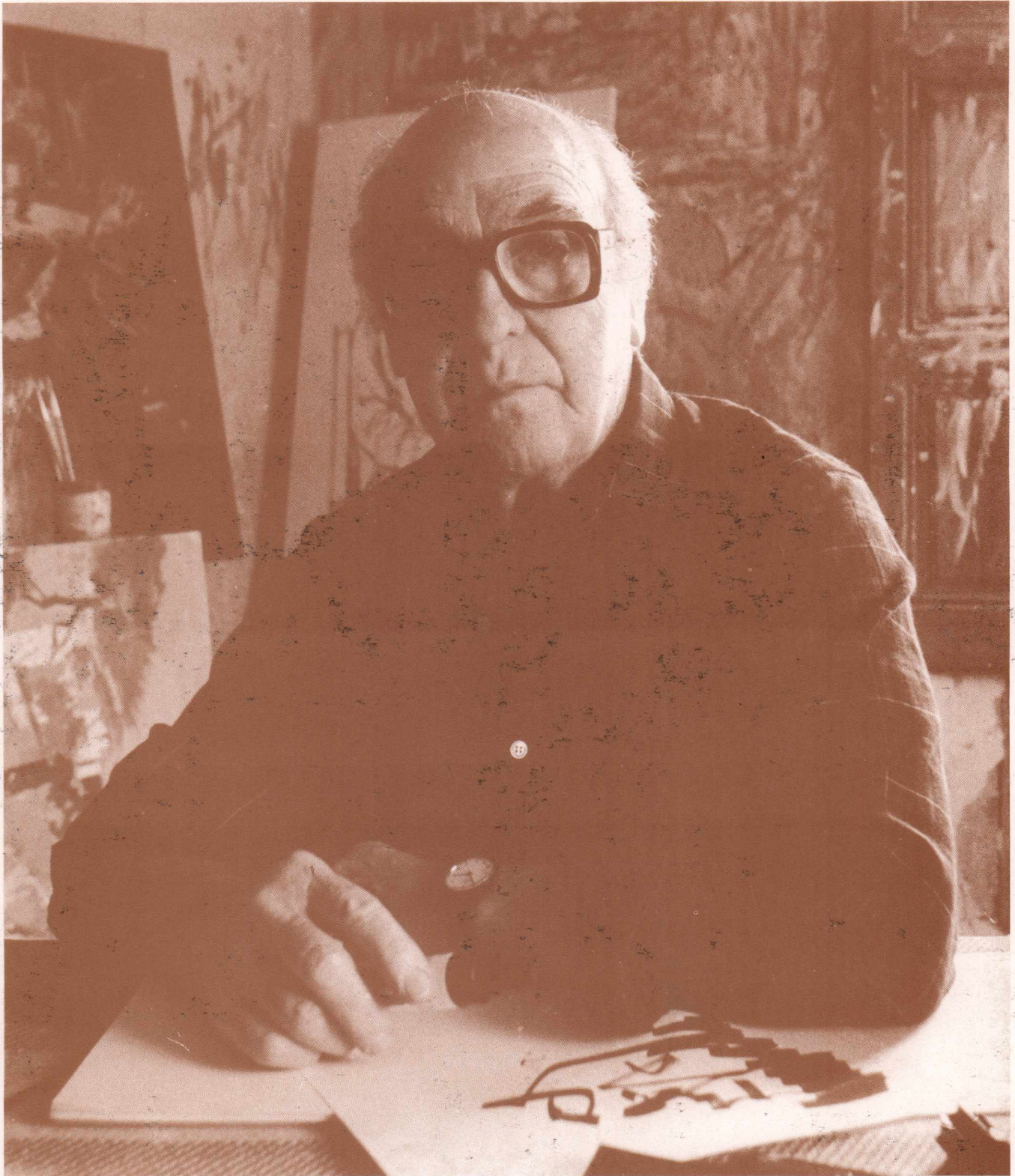

RAIMON ROCA

Composició, acrílic sobre fusta, 57X57 (1962)

D'UNA CONVERSA AMB EN RAIMON ROCA

Dençà de la publicació del primer número d'artilletres que teníem ganes de poder parlar abastament amb en Raimon Roca, a qui molts consideren als seus setanta-tres anys el patriarca dels pintors castellarencs. Esperàvem que fos notícia per alguna exposició a la nostra vila, però com que en Raimon no en fa gaires, vam decidir que ja era hora de parlar d'ell i de la seva obra, i així ho vam fer un dissabte del mes de juny

Vaig néixer a Vic el 21 d'agost de 1917. Hi vaig viure molt poc temps. D'allí, amb la meva família, ens traslladàrem a Centelles, d'on guardo uns deliciosos records d'infantesa. Després vam anar a viure a Sabadell. Era l'any 1923. En aquesta ciutat, hi vaig viure fins l'any 1946 en què, en casar-me, vaig passar a residir aquí, a Castellar.

La meva vocació per la pintura va ser un xic tardana. Em va venir, penso jo, d'una manera casual. El fet fou motivat per les converses que, sobre l'art de la pintura, tenien uns amics meus. Podria afegir de passada, però, que no es quedaven pas a parlar solament de pintura. Parlaven d'art en general i de tot allò que es posava a tret: es parlava d'escultura, de música, de poesia, etc. Quina manera de xerrar, valga'm Déu!

Però fos com fos, aquelles esgavellades i confoses converses varen despertar en mi el «cuquet» de la pintura.

Decidit doncs que seria la pintura i no cap altra cosa allò que jo volia fer, em vaig organitzar.

En primer lloc matriculant-me a l'Escola d'Art i Oficis de Sabadell, on vaig rebre les primeres lliçons de dibuix de Joan Vilatobà i d'arts decoratives d'Antoni Vila Arrufat.

Passat el parèntesi de la guerra civil, vaig matricular-me a l'Escola Superior de Belles Arts de Sant Jordi de Barcelona.

Es, però, l'any 1941 quan comença de veritat la meva singladura pel món de la pintura.

En primer lloc, per la celebració de la meva primera exposició a l'Acadèmia de Belles Arts de Sabadell; després, per tenir la possibilitat de poder continuar treballant amb el mestre Vila Arrufat de qui vaig aprendre la tècnica de la pintura mural, dels vitralls i, sobre tota altra cosa, vaig poder valorar-ne la seva gran qualitat humana. La nostra amistat, que va durar fins a la seva mort, ha estat i és encara per mi un dels sentiments íntims més grats de la meva vida.

Va seguir després el clàssic pelegrinatge de tants i tants artistes per exposar les seves obres en diferents llocs. En el meu cas, Barcelona, Madrid, Bilbao, i un llarg etc. en podrien donar testimoni.

Això va durar fins l'any 1953 en què, per raons que allargarien aquesta entrevista, vaig acceptar l'encàrrec d'una decoració mural, l'església de Begur.

Aquí hauria de puntualitzar que, en aquesta època dels murals i fins força després, em vaig dedicar a fer moltes altres coses i totes elles en molt diverses tècniques. Per exemple, les pintures acríliques sobre paper o fusta, pintures al tremp d'ou sobre fusta (retaules), ceres, tinta tipogràfica, amb esmalts, serigrafia, monotips, etc. Per resumir, és la barreja de tot això que ara anomenem «tècniques mixtes». Eren uns moments que el nostre món de les arts, després d'una colla d'anys

d'estar aturadet, començava a moure's, quasi millor dit a sacsejar-se; i ho va fer en alguns moment d'una manera tant forta, que ben bé em va semblar que tots plegats haviem perdut la carta de navegar.

I així, un bon dia, em vaig dir que ja en tenia prou de tot això. Ja estava cansat de les parets del taller, de les reflexions, de les vivències i del seu llarg etc., d'originalitats i de qualificatius. Vaig obrir el balcó i, tot admirant el paisatge que m'envolta, vaig repetir-me en veu baixa per a mi mateix: «Prou; jo me'n torno a la pintura directa, figura o paisatge, perquè m'agrada i l'estimo».

Se'm podrà dir que és poc ambiciós el projecte, potser sí, però és el meu petit món. Un món que jo conec i estimo. Què hi voleu fer!

En Raimon Roca és un home extravertit. Li agrada xerrar pels descosits de qualsevol tema amb els amics. Però ell confessa que per damunt de tot el que li agrada és pintar, sentir l'olor, la textura, el pessigolleig de la pintura. Observar la natura viva al seu voltant, el cucut nerviós perquè no troba la parella o el lent passejar d'un núvol que s'esfilagarsa. I és que en la seva pintura, hi veiem tot un món viu que es belluga en una plàcida harmonia...

J. R. R.

Sant Jordi, tècnica mixta, 89x60 (1959)

Figura, oli sobre tela, 61×50 (1961)

Figura, oli sobre tela, 116x89 (1987)

Figura, oli sobre tela, 73x60 (1976)

Canyelles, oli sobre tela, 130×97 (1952)

Muntanya de Sant Llorenç, oli sobre tela, 116x89 (1979)

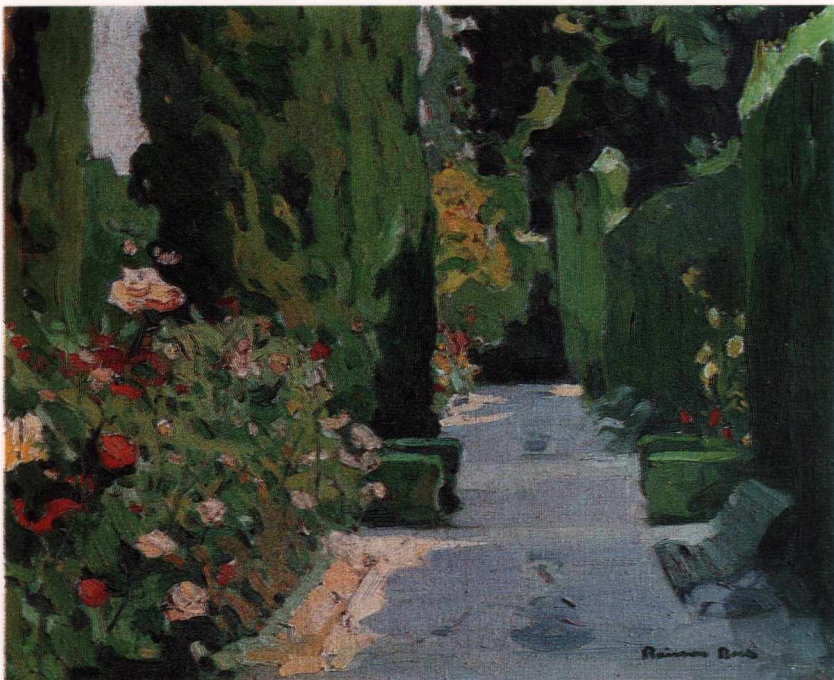
Granera, oli sobre tela, 92×65 (1975)

Cirerer, oli sobre tela, 92x73 (1949)

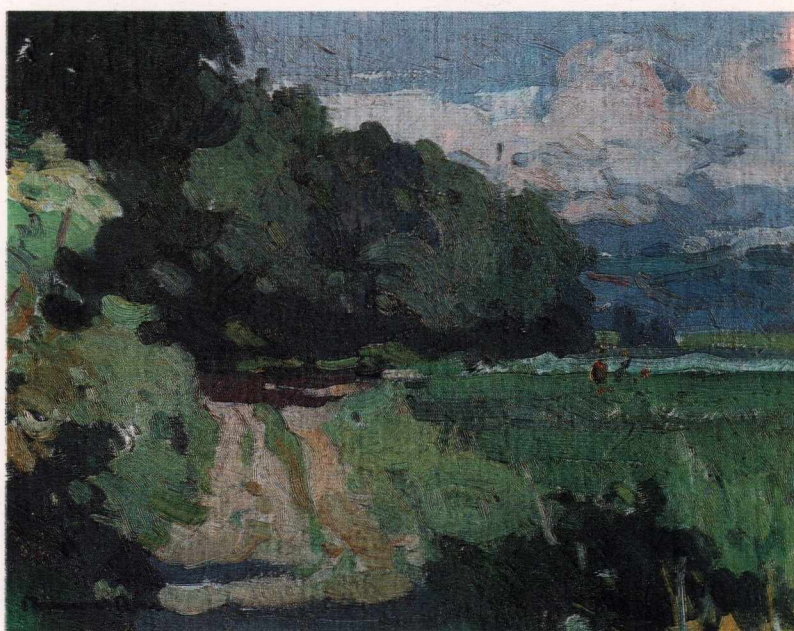

Granada,
oli sobre tela, 46x38
(1989)

Martinet,
oli sobre fusta,
35x27

La Cerdanya,
oli sobre fusta,
35x27

MIQUEL DESCLOT

ENTRE LES FULLES NOVES
DEL FREIXE

10-10

Em guanyo, a miques,
per la vida d'un altre,
els dies verges
dels anys que no vivia
sinó, al meu compte, un altre.

La meva filla
juga asseguda a terra,
vora la taula
on transcriu aquests versos.
L'envolta, falaguera,
una cort bigarrada
de bestioles:
un ós com balla,
un cangur amb la cria,
un pingüí rosa,
una eruga banyuda,
un cocodril de roba...

Tot d'una, atreta
per una llum obscura
que la comanda,
la nena agita els braços
i xiscla d'alegria.

La criatura
no en servirà memòria.
Només la meva
n'espren subtils solatges
per als seus vins anyosos.

Algú m'espera,
encara, endins del somni,
com si de sempre.
¿No salvaré l'abisme
que, unint-m'hi, me n'allunya?

La casa on moren
en agonia lenta
totes les meves hores
de criatura
ressona, com el ventre

d'una viola,
dels crits d'una mainada
que en la seva follia
es fan substància
d'una memòria nova.
Pel tinell, pels celrasos,
pel sotaescala,
s'entredesperten,
amb la cridòria,
instants latents i dies:
no gaire lúcids,
escolten amb respecte
les veus novelles
que ignoren el respecte,
i, esborradissos,
morents de saba jove,
se'n tornen a l'escletxa
de l'obscur soterrani,
a la casa on, sol, vetllo
en el silenci.

La clau que encara en servo
ja només obre portes
que ningú més traspassa.

★

Damunt la taula,
un raig de sol camina
entre els meus versos,
a penes caldejant-los
al pas del temps que els glaça.

★

El fuster no podia
saber, en bastir l'armari,
la dona nua
de mans aèries
que, amb el joc d'aigües
de la noguera fosca,
ell mateix hi estergia
sobre la porta.

El malalt, deixondint-se
dels somnis de la febre,
la descobreix, de sobte

sorgida per miracle,
com la deessa
llargament desitjada
i fins avui, i des d'ara,
amargament esquivada.

★

Set són les bigues
que des del llit contemplo.
Les set mateixes
que no fa molt comptava
l'últim mort a la cambra.

★

Aigua d'octubre.
S'obren en el capvespre
flors de paraigües.
Arriba dalt la barca
un breu amor de fulles.

★

Que les paraules
es donin com una aigua
de mina oculta.

★

La veu tremola
en passar entre les fulles
noves del freixe.

★

Sol a la casa,
dotze parets m'enclouen
en el seu ventre
congrador de sabes.

Imaginant,
reneixo.

RAIMON, REMOR DE VIDA

Raimon fa trenta anys que compon i canta cançons. També ha posat música i veu a l'obra poètica de Salvador Espriu, Joan Oliver, Ausias March i a la de diferents poetes catalans dels segles XIV i XV. Als escenaris d'arreu del món, ha propagat, en català, la remor de vida que trobem en les seves cançons.

Raimon, tot un mite per a la nostra generació, viu allunyat del públic per voluntat pròpia, i dels mitjans de comunicació, que consideren que el cantant avui no és notícia. Res més lluny de la realitat: la cultura, la llengua i la pròpia identitat sempre són notícia per a un país a mig fer.

Al cafè Zurich, a la plaça de Catalunya de Barcelona, vam mantenir una llarga conversa amb Raimon. Us transcrivim les seves paraules, que ens van semblar prou il·lustratives de la situació actual de la cultura d'aquest racó d'Europa.

Vaig néixer l'any 1940 a Xàtiva. Vivia en el clima d'una família treballadora. M'han contat que el meu pare entrava i sortia de la presó perquè era anarco-sindicalista. Per part de la meua mare eren socialistes. A casa hi havia la sensació de derrota viscuda perquè eren rojos. A un germà meu, quan tenia sis o set anys, a escola, un capellà va dir-li: «Cállate rojillo». També recordo, des de molt jovenet, el descobriment del cos i de les noieta. Totes aquestes coses conformen molta llum.

L'afecció a la música em venia donada per la família. A molts pobles del País Valencià hi ha afecció a les bandes de música. El meu pare havia estat president de la societat La Música Nova de Xàtiva. El meu germà havia tocat el trombó, l'altre el baix, a mi em van donar l'oboè... Als sis anys ja feia el solfeig. També tenia afeccions poètiques. De bon matí, abans d'anar a l'institut de batxillerat, anava a la muntanya de Xàtiva, veia la plana, i feia uns versos horrorosos en castellà. Una persona com jo, que ara farà cinquanta anys, no ha pogut estudiar el català enlloc. Aprendre la teua llengua ha estat una cosa de tipus autodidacta. El castellà era la llengua que t'ensenyaven a l'escola i l'única que sabies escriure. Les famílies s'escrivien en castellà perquè era la cosa lògica. Això venia imposat de tants segles —no només del 1936 cap aquí— que semblava natural. Tenies el teu patuès familiar i després tenies la llengua culta per parlar de filosofia. És allò que va dir el senyor Suárez que «para hablar de ciencias» ho havies de fer en castellà.

Vaig anar a València a estudiar Filosofia i Lletres, branca d'Història. Aquella Universitat era tronada, però comparada amb la d'avui allò era Oxford. Érem molt poca gent, coneixíem tots els professors. Vam tenir sort de tenir-ne de molt bons: Miquel Tarradell, Joan Reglà, José M. Jover, Miquel Dolç... Com a professors eren extraordinaris i com a persones també. Des d'un punt de vista material, hi havia una biblioteca amb poca cosa o amb molta, però sense accés. En canvi, a nivell humà, la Universitat era esplèndida. Entre classe i classe anaves a prendre cafè amb el professor. Si no hi anaves, de seguida et veien i a l'endemà et preguntaven: «Per què no vas venir ahir?». A vegades havíem anat a casa del Miquel Tarradell i del Joan Reglà. Quan anaves a examinar-te ja et coneixien. Tenies temps per fer teatre, per llegir llibres que no necessitaves de cara a l'assignatura; també parlaves de les novel·les que havies llegit, del que feies... Era una Universitat on hi havia la classe, que tenia el seu valor, però que no era el més important. Hi havia un gran contacte entre l'alumnat de diferents facultats, i també amb el professor. Tot això s'ha anat perdent. I crec que això va ser molt útil.

Vaig conèixer el Joan Fuster arran d'un homenatge a Ausias March que vam fer al Paranimf de la Universitat de València. Jo vaig llegir el poema de March conegut com «Elogi a Teresa». Entre el públic hi havia el Fuster, a qui li va sorprendre la meua fonètica de Xàtiva. Ens vam conèixer allà i va començar una amistat que encara perdura. Per a mi Fuster ha estat una persona que he tingut en compte en quasi tots els aspectes; ha estat fonamental en el que he fet al llarg del temps i en el que penso que és la vida. Ell no intenta imposar res a ningú, vol que la gent sigui lliure. Això no s'entén mai. La majoria de gent el que demana de tu és que els diguis el que han de fer i el que no han de fer; i això empenya molt! jo que sé el que han de fer! En canvi Fuster t'argumenta, i després tu fes el que vulguis. I això és una lliçó de vida esplèndida. A més és un escriptor, però això és una altra història. També ha tingut una gran corretja per aguantar tots els mocosos que passàvem per casa seva i li robàvem les hores xerrant. Ara està retirat del tot perquè m'imagino que hi ha motius per fer-ho. A ell no li agrada com funcionen les coses. Ara si no hi ha promoció no es venen els llibres. ¿Creieu que un escriptor com Fuster ha d'anar amunt i avall firmant llibres, fent entrevistes a la televisió, passant per la ràdio...? Actualment un artista ha de dedicar més temps a donar a conèixer allò que ha fet que a fer-ho. Això és terrible! O bé ha d'estar en una gran editorial que s'encapritxa del que has fet i es gasta milions en publicitat.

La primera cançó que vaig compondre quan tenia divuit anys va ser «Al vent». Això no fou fruit d'una casualitat; hi hagué una sèrie de circumstàncies que coincidiren: la banda de música, l'afecció per la literatura, haver fet una mica de teatre, haver estat en una coral... Totes aquestes coses acaben per configurar la possibilitat que jo fes cançons i les cantés en públic.

Els meus referents musicals van ser tot el que hi havia a l'ambient, el que has mamat de petit, el que havies sentit per ràdio... Durant una temporada vaig estar de locutor d'una emissora de ràdio per guanyar un dret. Allà tenia una discoteca esplèndida. Era un època en què no tenia giradiscs, el vaig tenir després d'haver gravat el primer disc. En aquella emissora ens arribava una cosa, que l'ambaixada americana enviava com a propaganda, que es deia «Polvo de estrellas»; era com una mena de *Hit parade* dels Estats Units. Així escoltava tota la música americana dels anys cinquanta i també molta cosa d'espíritual negre.

La meua primera actuació pública va ser a València, en una taverna que es deia Casa Pedro. El Vicent Ventura, el Joan Fuster, l'Andreu Alfaro i d'altres hi anaven sovint, abans de sopar, a fer una copa. València llavors era una ciutat que estava més a mà; ara també s'ha fet gran i la gent ja no fa aquestes coses. Per ajudar a donar nom a aquestes reunions feien uns concursos literaris. En un d'aquests concursos em van fer cantar, per «amenitzar la sessió». Vaig cantar el que sabia: «Les fulles mortes», «Al vent», i alguna altra cançó. I em van donar quaranta duros que és el primer que vaig guanyar.

Vaig conèixer per primera volta uns quants dels Setze Jutges a Castelló de la Plana, a l'octubre del 1962, en una mena d'aplec de joventut del País Valencià. Jo no vaig cantar, però ells sí. Després vam anar a una taverna on posava «Prohibido hablar de política, religión i blasfemar»; allà vaig cantar les dues o tres cançons que tenia; ells també van cantar, vam menjar cacaos i tramussos, i vam prendre un got de vi. Quan van tornar els Jutges a Barcelona, el Josep M. Espinàs i d'altres van dir a la gent que estava fent Edigsa que a València hi havia un

xicot que valia la pena. Aquest mateix any vaig actuar per primer cop a Barcelona. Em sembla que el Fuster em va pagar el viatge de València a aquí perquè jo no tenia un duro. Primer vaig cantar de manera informal a l'Hotel Colón la nit que donaven els premis literaris de Santa Llúcia; d'allà em van despatxar perquè cridava molt. Al dia següent, al Fòrum Vergés, van fer una sessió de Jutges i em van presentar. L'existència dels Setze Jutges va ser important per donar-me a conèixer al Principat; en l'aspecte musical no ho va ser perquè feiem coses totalment diferents.

L'any 1960, quan em caso, em quedo a viure a Barcelona. A València no m'hagués agradat fixar la residència; a Xàtiva sí, però complicava molt la cosa. Aleshores aquí estava tot. Hi havia cases de discos, que ja no hi són, revistes gràfiques il·lustrades setmanals, moltes de les quals ja han desaparegut, emissores de ràdio... És a dir, hi vaig trobar una infraestructura que, encara que fes les coses en castellà, facilitava el fet de poder-les fer en català. És una mica com passa amb les editorials de llibres: la indústria editorial de Catalunya es caracteritza per tenir un volum de producció en castellà enorme, però també això fa possible que hi hagi l'interstici per col·locar-hi el català. A València la meua feina no hagués tingut tanta difusió com aquí. D'altra banda, al Principat hi havia més consciència de catalanitat que no pas al País Valencià; i menys a la ciutat de València, que sempre ha estat una cosa complexa, difícil...

Vaig llegir Salvador Espriu i em va impressionar molt. Aquest poeta deia les coses que en certa manera em sentia viure i les deia d'una manera magistral, com jo segurament no les diria. Vaig intentar posar música als seus poemes perquè la veia. No és cap casualitat que jo comenci amb uns poemes que portin com a títol *Cançons de la roda del temps*. Això vol dir que l'estructura de cançó ja hi era. La majoria de poemes d'Espriu que he cantat tenen aquesta estructura. El seu vers és rítmic, sense rima, abrupte i àtic. Aquestes característiques van molt lligades a la meua manera de cantar i d'entendre el cant, sense massa floritures. M'és dolorós parlar de l'Espriu home perquè el buit que ha deixat no l'ha omplert ningú. Era una persona d'una gran cultura, amb una simpatia extraordinària i molt seductor amb qui volia, és clar; també tenia una capacitat d'ira terrible. Tenia un gran sentit de l'humor que jo li deia mala llet i ell en deia sarcasme; ridiculitzava els aspectes irrisoris dels homes i d'ell mateix. Vivíu bolcat a la seva obra, en funció de fer una obra, i la va fer. La seva soledat era amb unes antenes increïbles, perquè estava assabentat de tot el que passava a Barcelona, als voltants i més enllà; tenia una cultura del xafardeig com no us podeu imaginar. Salvador Espriu no és un poeta negatiu. La gran pregunta que es fa l'Espriu agnòstic és: per què hem de morir? Això entronca amb tot el sentit de la transcendència de l'home que en definitiva és la cultura. Ell ho treballa com una peça d'orfebreria, tal com fa Ausias March amb la casuística de l'amor. D'homes d'una cultura tan forta com la d'Espriu o de Carles Riba ja no ens en queden, i si n'hi ha no es dediquen a fer literatura.

Ausias March és un altre poetà que quan l'encerta toca molt alt. Al llarg dels anys, mai no he deixat de posar música i veu als seus poemes. No és un poeta difícil. El que passa és que aquí no sabem res, no s'estudia bé a l'escola... És hermètic en alguns versos que no desxifrarem mai i d'altres tenen diferents possibilitats d'interpretació; però això passa amb la poesia de totes les llengües. March tenia el problema de no ser un gran versificador, tot s'ha de dir. Ell havia d'encabir en deu síl·labes una gran quantitat de conceptes; això fa que elimini preposicions, conjuncions...; i d'aquí ve la dificultat d'interpretació d'alguns versos.

Sempre m'ha agradat molt el món de la imatge: la pintura, la fotografia, el cinema... Tinc una certa educació visual que em va començar quan era petit, amb el professor de dibuix Don Rafael Pérez Comtel que pertanyia a la tradició cartellista valenciana del sector republicà i anarquista. A Xàtiva, i després a València, mirava la gent que pintava i parlàvem d'art. Segueixo molt aquest món i no he deixat mai d'anar a mirar exposicions. A l'hora de fer un disc sempre he pensat que la portada també és important. L'Oriol Maspons va fer la fotografia de la portada del meu primer disc. Si el compareu amb els discs que es feien a l'època, hi veureu un contrast terrible. M'hagués negat a sortir retratat en la típica portada sortint de la porta d'un cotxe vermell. En canvi, el Maspons va fer una fotografia preciosa, amb aquell to groguenc i el nen que és a la porta. Aquesta estètica, que no tenia res a veure amb el que es feia l'any 1963, encara ara és moderníssima. No és mèrit meu, ni molt menys, però vaig acceptar molt de gust aquesta portada.

Vaig conèixer Joan Miró a París, l'any 1964, en un restaurant que es deia Barcelona. El Miró sabia qui era en Raimon i jo coneixia qui era ell; vam parlar, vaig agafar una guitarra que hi havia —en tots els restaurants que hi ha pel món que es diuen Barcelona sempre hi ha algú que canta flamenc— i vaig cantar dues o tres cançons. Ell em va dir: «Hem de fer alguna cosa junts». «Ja m'agradaria» —vaig contestar. Més tard em va enviar una litografia a Xàtiva. Quan vaig tenir enllestides les *Cançons de la roda del temps* de Salvador Espriu, li vaig enviar una cinta i va fer la portada del disc. Edigsa no volia publicar-ho perquè no el trobava comercial, però la portada de Joan Miró va ser qui va decidir que el disc sortís al carrer. El Fuster també hi col·laborà, va fer un paper. Va ser un disc molt maco.

D'altres artistes com Antoni Tàpies, Andreu Alfaro, l'Equip Crònica també han col·laborat en la confecció de les portades dels meus discs. Hem fet coses junts Viladecans i jo, que som amics de fa anys.

Jo sóc una persona que mai he fet cançons per complir un contracte, en el sentit de dir ara haig de fer el disc. Però, en canvi, el fet de saber que vas a fer el disc de vegades t'ha forçat a fer la cançó. Des de fa un temps no ho accepto, faig cançons quan em surten. Per a mi fer cançons és una necessitat gairebé fisiològica: tinc ganes de fer-les o no en tinc. És com una respiració interminant: hi ha setmanes que respire i d'altres no.

Ara tinc ganes d'expressar el que sento i no me'n surto; però sé que ho faré un dia o altre o no... Hi ha un pas següent, que entra dins del que podríem dir el col·lectiu social: per què les canto en públic? Això pot anar canviant al llarg dels anys. En un primer moment, les canto en públic perquè em convencen que pot ser útil per als Països Catalans aportar des de València un gra de sorra a la cançó en català. Després veus que això interessa la gent i continues fent-ho. Amb el temps això canvia i arribes a la conclusió que no és útil o no val la pena. Aleshores, si en tens ganes, pots continuar fent cançons i no publicar-les. Jo estic quasi a punt de fer-ho. Ara estic cansat i aleshores no ho estava; estic molt cabrejat i llavors també. Cada vegada faré menys actuacions perquè has de cantar per a una administració o per a una firma comercial, i això em desassossega. Aquest ofici s'ha fet molt difícil. La gent accepta que tot ho pagui l'administració amb tots els condicionaments que suposa. No hi ha cap iniciativa de tipus social. Quan la societat civil catalana fa alguna cosa ho fa en castellà. Mireu el diari «El Observador». Això és: el diner particular en castellà, i el públic, poc, en català i no sempre. Jo ja m'he cansat de dir que això no funciona, ja estic fart de fer de Jeremies! Intento donar el millor de mi mateix i fer allò que crec que haig de fer; com que m'ho puc permetre, ho faig. No vull dependre de ningú; d'aquí em surt la veneta anarquista del meu pare.

Crec que tinc capacitat de comunicació amb el públic. Actualment hi ha un mur de promoció, per dir-ho d'alguna manera. Han desaparegut els programes musicals dels mitjans de difusió; només hi trobem *clips*, actuacions enmig d'un *strip tease* i barreges estranyes de coses que no saps ben bé què són. TV3 no ha tingut gairebé mai un programa musical; ara fan *clips*, o de tant en tant fan algun programa musical al Canal 33 on col·loquen tot el que no els hi cap. No hi ha cap criteri de donar a conèixer la música que es fa. Aquí les crítiques musicals en cap moment posen una paraula sobre la lletra o la música; diuen el títol de les cançons, si ha estat fabulós, monòton; però res sobre l'estructura de la cançó, mai apunta ningú, tot sembla normal! Aleshores dius: «Ja us apanyareu»!

Al llarg dels anys que portem en situació no-dictatorial, m'ha sorprès que molta gent, que havia resistit certes coses, no han pogut resistir els afalacs i les adulacions. Hi ha pogut la repartidora de medalles, el reconeixement públic, i amb tot això la gent s'ha fet com un flam. Poques persones van mantenir el tipus com Joan Oliver i d'altres que han desaparegut; i els que queden estan en l'anonimat o quasi-anonimat. La meua situació és aquesta. Per ensenyar la cara hauria d'anar a concursos, a tertúlies de temes que no m'interessaven... En canvi, no he fet un programa musical a TV3 des de l'any 1987. I això la gent ho troba normal! Recordo que fa uns anys el Paco Umbral va escriure un article al diari «El País» on deia que el Bob Dylan era un producte de la guerra del Vietnam i el Raimon un producte del franquisme. Al dia següent hi havia una carta d'un americà dient que el Bob Dylan no era un producte de res. Del Raimon no hi va haver cap carta, la vaig haver d'escriure jo! Et van pegant i no hi ha ningú que respongui per tu. Jo m'he fet un fart de cantar gratis per al moviment obrer, per als presos polítics, per a tot el que volgueu... Escolteu, com si no existís! Fot això, fot... Ho he fet i ho tornaria a fer, però d'una altra manera...

Cantar en català no ho ha deixat caure Convergència, ho ha deixat caure tothom perquè ningú no ha dit res. I no ho dic per mi perquè jo ja vaig fent. Però hi ha cantants que tenen trenta anys i encara no han pogut gravar un disc. Quan jo vaig fer el primer disc tenia vint anys! Aquesta és la situació de cantar en català i ningú diu res perquè tot els sembla normal. En canvi, per al teatre es gasten una milionada i els sembla lògic. No em vaig tancar amb d'altres cantants fa un any i mig per demanar res per mi. No he fet res amb la Generalitat des de la tancada. Els periodistes van dir que volíem la subvenció i el senyor Joan Granados va dir que tots els cantants catalans érem dolents. I ningú ha dit res. Home, tu, toca molt els collons, això! Aleshores, el cantant què ha de fer, cantar per a qui? Per a una persona que després se'n riu o per a un públic que no existeix? Jo entenc perfectament la gent que es posa a cantar en castellà. La societat catalana no dona avui afecte per cantar en català. I això és molt gros. Hom hi creu i canta en català a repel·l d'aquesta societat. Però no dona l'afecte que hi havia en un altre moment. Llavors un es planteja una altra cosa: ¿per què hi era aquell afecte, per «antidictadura» o per afirmació del país? La sensació que tinc és que hi era per «antidictadura», perquè al país no li interessa afirmar-se. D'això ningú en vol parlar seriosament. I vinga donar medalles!

SALVADOR PUJOL ARGUDO
JOSEP RAMON RECORDÀ
Barcelona, 17 de novembre del 1990

Sala d'Exposicions **WATTS·ART**

Sant Pere d'Ullastre, 9 - CASTELLAR DEL VALLES

COL·LECTIVA D'ANOMENATS PINTORS I INSTRUMENTS MUSICALS

Del 6 al 31 de juliol de 1991

HORARI: Feiners de 2/4 de 7 a les 9 vespre; Festius de 12 a 2 matí i de 2/4 de 7 a 9 vespre

---

Rasquet

Artilletres — Núm. 11 — Any VI — Castellar del Vallès, juliol, 1991

Fotocomposició i impressió: Gràfiques Castellar. Puig de la Creu, 3. Tel. 714 51 42

Dipòsit legal: B. 14.427 - 1986 — *Portada:* Raimon Roca, *Baltorga* (la Cerdanya), apunt

Preu de subscripció: 1.400 ptes.

Els articles publicats a *artilletres* expressen solament l'opinió dels seus autors

Artilletres s'edita amb el suport del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya

Un Banc amb seny

Per merèixer la seva confiança, oferir-li seguretat i donar-li tranquil·litat, al Banc de Sabadell treballem amb professionalitat, fent ús de la nostra experiència i innovant constantment.

Així és el Banc de Sabadell. Tot un Banc al seu servei.

Banc de Sabadell. Un Banc amb seny.

BANC DE SABADELL